

УДК 81'37:001.4.000

В. О. Романенко,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
аспірант кафедри загального та слов'янського мовознавства

ГЕНДЕРНИЙ СТЕРЕОТИП «РАДЯНСЬКА ЖІНКА» НА СТОРІНКАХ ОДНОЙМЕННОГО ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ

У статті описано стереотипи образу «радянської жінки», представлені на сторінках жіночого періодичного видання «Радянська жінка», яке втілило не лише офіційну ідеологію, а й мову минулої епохи. Доведено, що українська жінка радянського періоду виступає типовим представником лінгвокультурної спільноти радянської України, зразком певної ментальності й водночас - регіональним варіантом «радянської жінки» з певним набором стереотипів «ідеальної жінки».

Ключові слова: стереотип, антропоцентризм, мовна особистість, лінгвоперсонологія, офіційна ідеологія, ідеальна жінка.

Гендерні відношення у мові фіксуються у вигляді мовних стереотипів, які накладають відбиток на поведінку особистості. Лінгвістика допомагає виявити відображення гендерних стереотипів, які зафіксовані у різноманітних текстах [3, с. 185].

Гендерні стереотипи розвиваються в особистості в залежності від різних умов і чинників протягом усього життя. Від цього залежить характер життєвого сценарію людини в різноманітних ситуаціях. Природно, що виконання чоловіками та жінками певних гендерних ролей передбачає використання тих мовних засобів, які вони сприймають як характерні для їх гендерної групи. Є почуття, що їх переживають тільки жінки або тільки чоловіки; є смисли, які формуються у свідомості тільки жінки чи тільки чоловіка, отже, є відповідний цим настановам

вибір мовних засобів, природний для одних і неактуальний, необов'язковий для інших [2, с. 354].

Кожній зі статей у тій чи іншій культурі приписують низку обов'язкових норм та оцінок, що регламентують гендерну поведінку. Більш того, для кожного періоду історії будь-якого суспільства є властивим певний канон *маскулінності* / *фемінності*. З часом перелік цих норм і оцінок може змінюватися залежно від історичних зрушень, але, як відомо, гендерні стереотипи мають здатність змінюватися дуже повільно під впливом соціокультурних факторів, яскраві приклади зміни цих норм можна спостерігати на зламі епох, де відбуваються великі структурні зміни. Саме таким можна вважати період становлення радянської влади в Україні.

Цей період вирізнявся чіткою гендерною політикою, яка була направлена на нав'язування нового канону *фемінності*. Цей факт підтверджують документи тих часів. Наприклад, у резолюція IX з'їзду ВКП(б) «Про роботу серед жіночого пролетаріату» [9, Ч. 1, с. 503] визначалося першочергове суспільне значення участі робітниць і селянок у партійній роботі, а також «роль, яку відіграють жінки робітничого класу і селянської бідноти у всьому господарському житті й у справі побудови Радянської республіки, особливо у зв'язку з черговими завданнями поточного моменту – боротьбою з виробничою та продовольчою руїною, боротьбою з неписьменністю та іншими завданнями» [там само].

Набуваючи значних прав, свобод та можливостей у політичній, освітній, економічній, культурній та інших сферах, жінки не позбавлялися ролі матері, хранительки домашнього вогнища та господині, а поступово ще й перейняли на себе традиційно чоловічі обов'язки й стали так званою «супер-жінкою», яка, як зазначає О. Кісь, несе такий собі «*подвійний тягар*» [5, с. 15.].

Дослідниця М. Богачевська-Хом'як у своїй книзі «Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884-1939» [1] дуже критично оцінює діяльність радянської влади у період 20-30-х рр. ХХ ст., наводить велику кількість прикладів недієвості законів, що були введені в даний період; критикує надання юридичної рівності жінкам, бо вона була лише приводом для виробничого закріпачення. Ця ж дослідниця також зазначала, що жіноче питання в СРСР *не набуло суто феміністичного характеру*, воно залишалося питанням *суспільно-політичним*. Проголошення рівноправності стало для партії «важелем використання жінки, яка мала в інтересах нового суспільства поєднувати материнство з виробничою працею нарівні з чоловіками». Науковець називає цей тип жіночності «*новою радянською жінкою*» і підкреслює, що саме «*нова радянська жінка*» стала безликим елементом суспільного механізму, де українська жінка розглядалася як регіональний варіант радянської моделі. Отож політика більшовиків щодо жінок мала дві мети: вивільнити жінок від обмежень минулого та зміцнити за їх допомогою свою владу у суспільстві, бо вважали жіноцтво важливим фактором суспільних перетворень [1, с. 332–338].

У статті за мету ставимо розкриття стереотипів, що були властиві образу «радянської жінки», за допомогою текстів жіночого періодичного видання «Радянська жінка», зокрема, проаналізуємо заголовки статей у цьому журналі. Для зручності ці стереотипи можна розглядати у таких групах: жінка у родині; жінка у суспільстві; зовнішні та внутрішні характеристики.

1. Жінка у родині

В цій групі виділяємо наступні стереотипи: *жінка має бути доброю та вірною дружиною* («Просто хороша дружина») [15, с. 22], *вправною господинею* («У своєму домі – господарки») [14, с. 20], *дбайливою матір'ю* («Материнська слава» [17, с. 1]; «Сім'я: кілька штрихів до портрета багатодітної родини» [13, с. 18]). Отже, як бачимо, на жінку покладається повна відповідальність за дітей, чоловіка і сімейне вогнище.

2. Жінка у суспільстві

Першим ідеальним зразком нової радянської жінки стала героїня, народжена у вирі революції та громадянської війни. Радянська героїня спочатку з'явилася на сторінках періодичних видань як медсестра, комісар армії, боєць. Згодом, коли суспільство потребує мобілізації усіх сил для відновлення економіки, зразком стає невтомна жінка-робітниця. Зусиллями пропаганди формувався новий погляд на жіночу працю, утверджувалось уявлення, що жінка може бути «і добрим слюсарем, і токарем» [7, с. 210-211].

У цій групі виділяємо *стереотип жінки-робітниці*, який вербалізується в таких статтях: «*Її кандидатський стаж*» [10, с. 3]; «*Телефоністка*» [11, с. 9]; «*Хазяйки*» [18, с. 8]; «*Так щедро висвітлена доля*»: «... То тут, то там спалахують вогники червоних хустинок. Їх носять лише ті *камвольниці*, які досягли певних успіхів у соціалістичному змаганні, удостоєні щонайменше звання ударника комуністичної праці...» [19, с. 1-3].

3. Зовнішні та внутрішні характеристики жінки

Природність – головна характеристика краси радянської жінки, що є антиподом «західної» штучності [6]. Поступово у жіночій періодиці з'являються статті про догляд за собою та можливості вдосконалення власного тіла за допомогою косметичних засобів («*Будьте красиві в свята і будні*» [19, с. 30] (стаття присвячена питанню зачісок і моди). Не останню роль у таких процесах зіграв вплив реклами на сторінках жіночих видань: крем та пудра, фарби для волосся активно пропагуються як необхідні речі для підтримання молодого та здорового вигляду. Зміна у ставленні до декоративної косметики у першій третині ХХ ст. є ключовим моментом у визначенні канонів жіночої краси. Це було значною мірою пов'язано з процесами емансипації, коли у працюючої жінки з'явилися власні гроші на догляд за собою та бажання самопрезентації у суспільстві. Стає важливим розуміння того, що зовнішність можна змінювати та вдосконалювати. На допомогу жінці в догляді за собою з'являються спеціальні косметичні кабінети, а в періодичних виданнях все частіше друкують рецепти домашніх косметичних засобів. Таку переорієнтацію з природності на штучність не всі підтримували. Наведемо лист передплатниці «*Женского журнала*»: рос. «*В вопросе о модах мы до сих пор являемся слепыми подражателями Запада. Наши трудящиеся женщины прилагают все усилия, чтобы одеться «по-модному» и тратят на это массу времени и средств. Пора бросить эту бессмысленную погоню за «парижскими модами» – они нашим советским женщинам не к лицу. Женщинам нашего Союза, работающим на производстве, в общественных учреждениях, нет времени изодрать свой ум над изобретением причудливых мод, как это делают заграничные «барыни» Время нам выработать свои моды, более простые, доступные для каждой женщины... Не менять моды*

каждый год, подчиняясь причудам отдельных «модниц», а изменять их только в смысле гигиены, упрощения, удобства и дешевизны» [8, с. 36].

Фізичний розвиток жінки був важливою складовою образу «радянської жінки». Спорт став однією зі сфер емансипації жіноцтва, оскільки раніше вважався виключно чоловічою прерогативою. Зі сторінок преси 20–30-х років нерідко лунає заклик залучення жіноцтва до спорту, ідеалізується образ фізкультурниці – жінки міцної, з атлетичною будовою тіла. Таким чином радянська влада намагалася докорінно змінити спосіб життя населення та витіснити його шкідливі звички. Така «маскулінізація» канонів жіночої краси була частково спричинена впливом Західної Європи, де був на той час поширений юнацький тип жінки «a la garçon». Проте, якщо в західних країнах такий тип жінки був представлений юнацькими рисами фігури, короткою стрижкою та запозиченням елементів чоловічого костюму, то у Радянському Союзі маскулінізований тип жінки був представлений образом жінки в уніформі, робітниці, спортсменки-фізкультурниці. Спортивні заняття сприяли зміні уявлення про жінок як про представниць «слабкої» статі, формували товариське ставлення до жінок та партнерські стосунки між статями [4].

Таким чином, враховуючи вищесказане, можна зробити висновок, що українська жінка радянського періоду виступає типовим представником лінгвокультурного спільноти України, зразком певної ментальності, але при цьому є регіональним варіантом «радянської жінки» з певним набором характеристик «ідеальної жінки». У цьому міфічному образі втілюється узагальнене уявлення саме про таку жінку. Незамінним інструментом офіційної державної ідеології, який не тільки відображав, а й створював актуальні жіночі образи, були періодичні видання для жінок: «Радянська жінка», «Колгоспніця», «Селянка» та інші. Саме на сторінках цих видань жінкам нав'язували стереотипи поведінки, які мали асоціюватися з новим типом жіночності – «нова радянська жінка».

Література

1. *Богачевська-Хом'як М.* Білим по білому: Жінки у громадському житті України 1884–1939 / М. Богачевська-Хом'як. – Київ: Либідь, 1995. – С. 332–338.
2. *Горошко Е. И.* Гендерная проблематика в языкознании. Введение в гендерные исследования: учебн. пособие: в 2 ч. / Е. И. Горошко. – СПб.: Алетейя, 2001. – 1 ч. – 509 с.
3. *Дмітрієва М. М.* Чи є чесна жінка чесною людиною / М. М. Дмітрієва // Гендер і культура: зб. ст. / Упоряд. В. Агеєва, с. Оксамитна. – К.: Факт, 2001. – с.185-191.
4. *Ігнатенко І.* «Ідеальна жінка»: уявлення про жіночу красу в СРСР у 1920–1930-ті роки / І. Ігнатенко, О. Оприско // Етнічна історія народів Європи. - 2014. - Вип. 42. - С. 178–183. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2014_42_28.pdf
5. *Кісь О.* Повертаючи власне минуле: жіноча історія як джерело сили для сучасного жіночого руху в Україні / О. Кісь // Міжнародний жіночий день – історія у фотографіях. – К., 2010. – С. 15.
6. *Козлова Т.* Стиль в костюме ХХ века. Учебное пособие для вузов / Т. Козлова, Е. Ильичева. – М.: Мир, 2003. – 165 с.

7. *Лабур О.* «Нова жінка»: унормовані образи жінки-суспільниці і жінки-трудівниці в радянській літературі України 1920–1930-х років / О. Лабур // Краєзнавство. – 2010. – № 3. – С. 205–213.
8. *Женский журнал.* – 1928 р. – № 7. – С. 36.
9. *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК.* 1898–1954. – М., 1954. – Ч. 1. – С. 503
10. *Її кандидатський стаж* // Радянська жінка. – 1982. – № 2 – с. 3.
11. *Телефоністка* // Радянська жінка. – 1982. – № 2 – с. 9.
12. *Лід і полум'я* // Радянська жінка. – 1982. – № 2 – с. 17.
13. *Сім'я* (кілька штрихів до портрета багатодітної родини) // Радянська жінка. – 1982. – № 2 – с. 18.
14. *У своєму домі – господарки* // Радянська жінка. – 1982. – № 2 – с. 20.
15. *Просто хороша дружина* // Радянська жінка. – 1982. – № 2 – с. 22.
16. *Будьте красиві в свята і будні* // Радянська жінка. – 1982. – № 2 – с. 30.
17. *Материнська слава* // Радянська жінка. – 1982. – № 3 – с. 1.
18. *Хазяйки* // Радянська жінка. – 1982. – № 3 – с. 8.
19. *Так щедро висвітлена доля* // Радянська жінка. – 1982. – № 1 – с. 1-3.

В. О. Романенко,

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общего и славянского языкознания

ГЕНДЕРНЫЙ СТЕРЕОТИП «СОВЕТСКАЯ ЖЕНЩИНА» НА СТРАНИЦАХ ОДНОИМЕННОГО ПЕРИОДИЧЕСКОГО ИЗДАНИЯ

В статье описаны стереотипы образа «советской женщины», представленные страницах женского периодического издания «Радянська жінка». Доказано, что украинская женщина советского периода выступает типичным представителем лингвокультурного сообщества советской Украины, образцом определенной ментальности и при этом является региональным вариантом «советской женщины» с определенным набором стереотипов «идеальной женщины».

Ключевые слова: стереотип, антропоцентризм, языковая личность, лингвоперсонология, официальная идеология, идеальная женщина.

V.O. Romanenko,

Odessa National I.I. Mechnikov University,
Department of General and Slavic Linguistics

THE GENDER «SOVIET WOMAN» STEREOTYPE ON THE PAGES OF THE SAME-TITLED MAGAZINE

The subject of our article is the gender stereotypes that were inherent in the image of the «Soviet woman» on the pages of «Radyanska zhinka». The aim of our research is to investigate the importance of political and cultural background. The main attention was paid to understanding of the gender problematics in the Soviet period. Gender describes the characteristics that a society or culture delineates as masculine or feminine.

Masculinity and femininity are the terms that are often used to identify a set of characteristics, values, and meanings related to gender. In our society, the values tied to masculinity have been generally seen as superior to those associated with femininity. Femininity and masculinity are rooted in the social (one's gender) rather than the biological (one's sex). Researcher M. Bohachevsky-Chomiak noted that women's issue in the Soviet Union did not have a purely feminist character, it remained social and political problem. The Soviet government was trying to impose canon of «working mothers».

The arguments we have presented in this research prove the fact that femininity is represented in specific cultural circumstances, along with age and other factors; and what is generally considered to be natural, often turn out to be culturally marked. As a result, it becomes impossible to separate gender from political and cultural intersections in which it is performed. To draw the conclusion, one can say that gender serves as a marker of biological, linguistic and cultural, that becomes a personal attribute.

Key words: stereotype, gender, femininity, «women» question in the Soviet period.